

ALEKSANDRA SANDER

SPOŁECZNO-EKONOMICZNE UWARUNKOWANIA
SUKCESU SZKOLNEGO DZIECI
Z RODZIN MIGRACYJNYCH W NIEMCZECH

WPROWADZENIE

Problematyką migracji zajmują się różne dyscypliny naukowe, które, przyjmując swoisty dla siebie punkt widzenia, dokonują deskrypcji i ewaluacji tej tematyki. Przestrzenne przemieszczenia ludności są zjawiskiem o różnych uwarunkowaniach, m.in. dlatego literatura przedmiotu podkreśla różnorodność tego zjawiska i wynikające z niej trudności z jednoznacznym definiowaniem migracji. Można przyjąć, że migracje są przemieszczeniami ludności pomiędzy granicami administracyjnymi z powodu np. podjęcia na edukacji bądź pracy (Jaroszewska i Rajkiewicz, 2020, s. 235). Ze względu na przyjmowane kryteria, wskazuje się na różne typy migracji. Migracje można podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne. Migracje wewnętrzne określają przemieszczanie ludności w ramach jednego państwa; zaś migracje zewnętrzne to przemieszczanie związane z przekraczaniem granicy państwa (Jaroszewska i Rajkiewicz, 2020, s. 236). W ramach migracji zagranicznych wskazuje się m.in. na migracje: legalne i nielegalne, przymusowe i dobrowolne, indywidualne i zbiorowe, docelowe i tranzytowe, zarobkowe/ekonomiczne, edukacyjne, rodzinne, przesiedleńcze, uchodźcze/polityczne. Należy jednak nadmienić, że typologia migracji może być bardziej rozbudowana, gdyż przestrzenne przemieszczenia ludności umotywowane są również innymi przyczynami (przykładowo: rodzinnymi, preferowanym stylem życia i kulturą, uwarunkowaniami klimatycznymi, względami medycznymi)

Dr ALEKSANDRA SANDER – Uniwersytet Szczeciński, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki; adres do korespondencji: ul. Ogińskiego 16/17, 71-431 Szczecin; e-mail: aleksandra.sander@usz.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7035-5729>.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

(Jaroszewska i Rajkiewicz, 2020, s. 236–237). Migracja jest procesem, który charakteryzuje się silną dynamiką rozwoju.

Według danych opublikowanych przez Biuro Wysokiego Komisarza ds. Uchodźców (Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR), które zostało powołane 14 grudnia 1950 r., pod koniec roku 2024, na całym świecie było 123,2 mln ludzi, którzy zostali przymusowo przesiedleni w wyniku prześladowań, konfliktów, przemocy, naruszeń praw człowieka lub wydarzeń istotnie zakłócających porządek publiczny (UNHCR, 2025). Z czego 73,5 mln to osoby wewnątrznie przesiedlone; zaś uchodźcy stanowią grupę liczącą 36,8 mln osób. UNHCR ocenia, że spośród 123,2 mln osób przymusowo wysiedlonych, 49 mln (40%) to dzieci poniżej 18 roku życia. Według danych opublikowanych w roku 2025 przez Biuro Wysokiego Komisarza ds. Uchodźców, uchodźcy obejmują 3,6% (3 023 958 osób) ogółu liczby ludności w Niemczech. Dla porównania, w Unii Europejskiej uchodźcy to 1,7% ogółu mieszkańców; zaś w Polsce – 2,6% ogółu liczby mieszkańców (989 300 osób) (Komisja Europejska, 2024).

Aby pedagogika społeczna w swojej refleksji podążała za wyzwaniem zmiany społecznej, powinna ukazywać możliwości przeciwdziałania negatywnym skutkom procesów społecznych oraz budować racjonalne analizy i prognozować zmiany społeczne (Lalak, 2015, s. 178). Celem artykułu jest deskrypcja wybranych aspektów sytuacji socjoekonomicznej i społeczno-kulturowej rodzin o pochodzeniu migracyjnym żyjących w Republice Federalnej Niemiec w kontekście sukcesu szkolnego pochodzących z tych rodzin dzieci. Ze względu na charakter niniejszego opracowania, fokus spojrzenia będzie skierowany na wybrane elementy analizy pedagogicznej związanej z uwarunkowaniami sukcesu szkolnego uczniów. Wybór kwestii omawianych w artykule ma charakter subiektywny. Dotyczyć będzie założeń koncepcji *resilience*. Ta koncepcja pozwala na wskazanie zarówno czynników ryzyka, jak i chroniących oraz ich znaczenie w dobrym przystosowaniu się jednostki (pomimo doświadczanych zagrożeń czy traum). W niemieckiej literaturze przedmiotu koncepcja rezyliencji została przyjęta w badaniach PISA (*Programme for International Student Assessment*). Zwrócono w nich uwagę m.in. na zróżnicowanie poziomu badanych umiejętności uczniów ze względu na ich społeczne pochodzenie (Lewalter i in., 2023, s. 13). Przywoływane w artykule badania PISA stanowią pionierskie ujęcie zagadnienia sukcesu szkolnego i zróżnicowanej sytuacji życiowej uczniów. W artykule zostały wykorzystane określone zmienne opisowe (wybrane elementy kapitału społecznego) zobrazowane m.in. danymi statystycznymi opublikowanymi w *Raporcie 2024. Raport o sytuacji socjalnej Republiki Federalnej Niemiec*

(*Sozialbericht 2024 – Ein Datenreport für Deutschland*). Raport publikowany jest cyklicznie, co dwa/trzy lata, od 1985 roku i zawiera zarówno urzędowych statystyki, jak i opracowania naukowe dotyczące sytuacji życiowej mieszkańców Niemiec (*Sozialbericht 2024*, 2024). Kolejnym ważkim źródłem informacji jest Mikrozensus, czyli badania realizowane przez Federalny Urząd Statystyczny (Destatis Statistisches Bundesamt, b.r.). Przy deskrypcji wybranych kwestii należy wziąć pod uwagę wielopłaszczyznowość i wzajemne powiązanie poszczególnych elementów społeczno-ekonomicznej sytuacji uczniów z rodzin o pochodzeniu migracyjnym w Niemczech.

W Republice Federalnej Niemiec od lat sześćdziesiątych XX wieku zaczęto zajmować się naukowo problemem nierówności społecznych w kontekście uczestnictwa w edukacji i sukcesu szkolnego uczniów (Müller i Ehmke, 2016, s. 285). Badania PISA, jako pierwsze i oryginalne, ujawniły występowanie różnic pomiędzy społecznym pochodzeniem uczniów a poziomem nabytych przez nich kompetencji i zainspirowały do rozpoczęcia publicznej debaty na temat równości szans w procesie kształcenia (Müller i Ehmke, 2016, s. 286). Przyjmuje się zatem, że społeczna pozycja rodziny ucznia, która wpływa na poziom nabywanych kompetencji i jego sukces szkolny, związana jest z występowaniem różnic w statusie ekonomicznym, kulturalnym i społecznym rodziny pochodzenia (Forell i in., 2024, s. 14).

1. REPUBLIKA FEDERALNA NIEMIEC JAKO KRAJ IMIGRACYJNY

Republika Federalna Niemiec należy do grupy krajów imigracyjnych (Treibel, 1998, s. 464). Osoby chcą przyjechać do Niemiec, aby podjąć pracę zarobkową jako pracownicy lub na własny rachunek. Młodzi ludzie zamierzają studiować lub uczyć się zawodu. Ponadto migranci szukają i znajdują w Niemczech schronienie przed wojną i prześladowaniami. Według definicji przyjętej przez Federalne Ministerstwo Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży (Bundesministerin für Familie, Senioren, Frauen und Jugend), osoba o pochodzeniu migracyjnym to taka, której przynajmniej jedno z rodziców nie posiada obywatelstwa niemieckiego nadanego przez urodzenie na terenie Republiki Federalnej Niemiec (Böhmer i in., 2020, s. 61). Do tej grupy należą osoby, które są imigrantami i cudzoziemcami nie będącymi imigrantami, naturalizowanymi imigrantami i cudzoziemcami nie będącymi imigrantami, emigrantami (oraz tzw. „późni” emigranci), potomkami wyżej wymienionych trzech grup, którzy posiadają obywatelstwo niemieckie. Również osoba, która została urodzona zagranicą

i samodzielnie wyemigrowała do Republiki Federalnej Niemiec, jest zaliczana do kategorii osób o własnym/osobistym pochodzeniu migracyjnym (Böhmer i in., 2020, s. 61).

Do kategorii rodzin o pochodzeniu migracyjnym są zaliczane te gospodarstwa domowe z dziećmi w wieku poniżej 18 roku życia, których przynajmniej jedno z rodziców (Böhmer i in., 2020, s. 61) posiada obce obywatelstwo albo jednemu z rodziców nadano niemieckie obywatelstwo przez naturalizację lub jest emigrantem („późnym” emigrantem), niezależnie od tego, czy jedno z rodziców imigrowało lub czy zostało urodzone w Niemczech. Rodziny z osobistym/własnym doświadczeniem migracyjnymi to takie rodziny, w których przynajmniej jedno z rodziców urodziło się za granicą i wyemigrowało do Niemiec (Böhmer i in., 2020, s. 61). W roku 2024 w Niemczech żyło 82,8 mln obywateli, w tym 25,2 mln osób (30,4%) posiadało pochodzenie migracyjne (Bundeszentrale für politische Bildung, 2025).

Niewątpliwie proces migracji przyczynił się do rozwoju Niemiec, zarówno gospodarczego, jak i społecznego. Dla niemieckiej gospodarki, która została odbudowana po II wojnie światowej i szybko rozwijała się, migranci stworzyli siłę roboczą i potencjał produkcyjny. W kontekście społecznym proces migracji wpłynął na przemiany struktury społecznej. Według statystyk monitorujących proces migracji, w latach 1950–2023 do Republiki Federalnej Niemiec imigrowało w sumie 60 mln osób. W tym samym czasie z Niemiec emigrowało 43,5 mln osób (Grigoriev i Körner, 2024a). Proces migracji można podzielić na cztery fazy: faza „gastarbeiterów” (*Gastarbeiterphase*; 1955–1973), faza pierwszych prób integracji (*Phase der ersten Integrationsversuche*; 1973–1981), faza obrony (*Abwehrphase*; 1981–1998), faza akceptacji (*Akzeptanzphase*; od 1998) (Geißler, 2014). Należy jednak nadmienić, że w latach 1944–1949, czyli przed fazą „gastarbeiterów”, na terenie ówczesnej Republiki Federalnej Niemiec osiedliło się od 12 do 14 mln osób. Była to grupa tzw. wysiedleńców (*Vertriebene*), którzy opuszczali po II wojnie światowej swoje dotychczasowe miejsca zamieszkania (*Alt werden in Deutschland*, 2025, s. 33).

Pierwsza faza procesu migracji charakteryzuje się poszukiwaniem i rekrutowaniem siły roboczej przez prężnie rozwijającą się niemiecką gospodarkę wśród obywateli państw basenu Morza Śródziemnego. Zawarto wówczas porozumienia, które umożliwiały legalne zatrudnienie obywateli z Włoch (rok 1955), Hiszpanii i Grecji (1960), Turcji (1961), Maroko (1963), Portugalii (1964), Tunezji (1965) oraz Jugosławii (1968). W tej fazie zakładano, że pracownicy najemni po przepracowaniu kilku lat w Niemczech wrócą do swoich krajów pochodzenia (zasada rotacji). Gdy niemiecka gospodarka będzie znowu potrzebowała

nowej siły roboczej, to zostaną pozyskani nowi pracownicy najemni. W okresie od 1955 do 1973 roku przybyło do Republiki Federalnej Niemiec 14 mln obcokrajowców; a opuściło ją 11 mln osób, które wróciły do swoich ojczyzn.

Faza pierwszych prób integracji przypadła na okres recesji niemieckiej gospodarki i kryzys naftowy. Rząd niemiecki w roku 1973 nakazał wstrzymanie rekrutacji pracowników najemnych. Ten zakaz obowiązywał do roku 2000. Jednocześnie podjęto próby konsolidacji i integracji zagranicznych pracowników. Pomimo wstrzymania przyływu zagranicznych pracowników, w Niemczech odnotowano wzrost odsetka populacji obcokrajowców. Było to skutkiem procesu łączenia rodzin i przyrostu naturalnego wśród tej grupy ludności. Można stwierdzić, że przyjęta zasada rotacji nie sprawdziła się. Miała ona czysto ekonomiczny charakter i nie uwzględniała czynnika ludzkiego, czyli chęci pracowników najemnych do podejmowania pracy przez dłuższy czas lub do osiedlenia się. Społeczeństwo niemieckie stanęło przed wyzwaniem włączenia w swoje struktury migrantów, którzy chcieli się osiedlić w Niemczech. W roku 1978 ówczesny rząd, aby sprostać niniejszemu zadaniu, powołał urząd pełnomocnika ds. integracji (Beauftragter der Bundesregierung für die Integration der ausländischen Arbeitnehmer und ihrer Familienangehörigen).

Trzecią fazę w polityce zagranicznej Niemiec charakteryzują próby ograniczenia przyływu migrantów. Nie podejmowano prób integracji zagranicznych pracowników najemnych, pomimo że wielu z nich stawało się imigrantami, którzy dążyli do pozostania na dłuższy czas lub osiedlenia się w Niemczech. W roku 1993 wprowadzono zmiany w prawie azylowym (*Drittstaatenregelung*) uniemożliwiające ubieganie się o azyl osobom, których tranzyt do Niemiec przebiegał przez bezpieczne państwa trzecie. Politycy dążyli do ograniczenia napływu migrantów i nie tworzyli koncepcji włączenia imigrantów, która wsparłaby obywateli w pokonywaniu problemów pojawiających się w procesie integracji. Jednocześnie pracodawcy nadal potrzebowali najemnej siły roboczej i wykorzystywali luki prawne do rekrutacji nowych pracowników. Również zjednoczenie Niemiec, 3 października 1990 roku, spowodowało, że proces migracji przybrał inny wymiar.

Faza akceptacji (od 1998 do 2025 roku), począwszy od rządów Gerharda Schrödera i dwóch kadencji rządów Angeli Merkel, charakteryzuje się konsekwentnie prowadzoną polityką migracyjną, w której główny trzon stanowi proces integracji. Już Schröder stwierdził, że w ostatnich dziesięcioleciach do Niemiec napłynęli migranci i że jest to proces nieodwracalny. Zaś Merkel za kluczowe zadanie swojego rządu przyjęła integrację. Faza akceptacji bazuje na dwóch założeniach. Po pierwsze, z ekonomicznego i demograficznego punktu

widzenia migranci są potrzebni do budowania przyszłości Niemiec. Po drugie, w związku z tym, że Niemcy potrzebują migrantów, to należy integrować ich ze społeczeństwem. Jeżeli proces włączania nie będzie prowadzony, to mogą pojawić się problemy i konflikty. Z tego powodu w dyskursie publicznym pojawiło się pytanie o to, jak prowadzić ten niezbędny proces integracji migrantów. Można stwierdzić, że aktualnie modyfikuje się podejście do migracji, które zostało określone jako „kultura gościnności” (*Willkommenskultur*). Kultura gościnności została zapoczątkowana przez ówczesną kanclerz Niemiec Angelę Merkel w roku 2015, która podczas konferencji prasowej, w obliczu europejskiego kryzysu migracyjnego, stwierdziła: „Damy sobie radę!” (*Wir schaffen das!*). Ta wypowiedź została uznana za podstawowe hasło niemieckiej koncepcji *Willkommenskultur*. Po wniosku kanclerza Olafa Scholza o wotum zaufania i przedterminowych wyborach do niemieckiego parlamentu w 2025 roku obserwuje się zmianę stanowiska niemieckich partii, a w konsekwencji rządu, w stosunku do polityki migracyjnej.

2. SYTUACJA SOCJOEKONOMICZNA RODZIN MIGRACYJNYCH W NIEMCZECH

Do współczesnych teoretyków i badaczy kapitału społecznego można zliczyć m.in. Pierrea Bourdieua, Jamesa Colemana, Roberta Putnama (Lalak, 2015, s. 181). Bourdieu wprowadził do katalogu pojęć nauk społecznych spojrzenie na kapitał w różnych jego postaciach – ekonomicznej, kulturowej i społecznej (Witkowski, 2010, s. 71). Pochodzenie rodzinne oraz powiązane z nim różnice sytuacji życiowej wpływają na sukces szkolny dziecka z rodziny migracyjnej (Müller i Ehmke, 2016, s. 286). Czynniki ekonomiczne, społeczne i kulturowe oddziałują na osiągnięcia szkolne uczniów, zarówno bezpośrednio (pierwotny skutek związany z pochodzeniem dziecka), jak i pośrednio (różnice powiązane z poziomem wykształcenia i stratyfikacją społeczną, czyli wtórny skutek związany z pochodzeniem dziecka). Należy nadmienić, że również system oświaty w RFN może wzmacniać potencjalne nierówności (np. przechodzenie na kolejne etapy kształcenia i związane z nim różnicowanie dzieci ze względu na poziom osiągnięć szkolnych).

Oddziaływanie pochodzenia rodziny na sukces edukacyjny dziecka jest procesem wielopłaszczyznowym (Müller i Ehmke, 2016, s. 288). Centralną rolę odgrywa społeczno-ekonomiczna sytuacja rodziny ucznia. Obrazuje ona pozycję rodziców w hierarchii społecznej, która jest powiązana z wielkością posiadanych

przez rodziców środków finansowych. Z reguły społeczno-ekonomiczny status rodziny jest związany z rodzajem aktywności zawodowej (wykonywany zawód, miesięczny dochód rodziny) (Müller i Ehmke, 2016, s. 288). Również udział w rynku pracy stanowi istotny wskaźnik integracji osób z pochodzeniem migracyjnym (Grigoriev i Körner, 2024a, s. 38).

Według danych zebranych w badaniach gospodarstw domowych Mikrozensus 2023 (*Sozialbericht 2024*, 2024; Grigoriev i Körner, 2024b) sytuacja na rynku pracy osób z pochodzeniem migracyjnym jest nieco gorsza niż osób bez pochodzenia migracyjnego. Ponad dwie trzecie osób (69%) z pochodzeniem migracyjnym w wieku od 15 do 64 lat deklarowało, że utrzymuje się z pracy zarobkowej (natomiast dla 81% osób bez pochodzenia migracyjnego głównym źródłem dochodów była praca zaborowa). W roku 2023 4% respondentów z pochodzeniem migracyjnym było bezrobotne (z kolei 2% osób bez pochodzenia migracyjnego było bezrobotne); zaś 27% twierdziło, że pozostaje bez zatrudnienia (w tym samym czasie 17% uczestników badania bez pochodzenia migracyjnego pozostawało bez zatrudnienia).

Poziom osiągniętych dochodów jest związany z wykonywaną przez daną osobę pracą. Według danych zebranych w badaniu Mikrozensus 2023 (*Sozialbericht 2024*, 2024; Grigoriev i Körner, 2024b), osoby deklarujące pochodzenie migracyjne są zatrudniane głównie w zawodach wymagających niższych kwalifikacji, tym samym osiągają niższe dochody. 15,3% osób z pochodzeniem migracyjnym pracowało w charakterze pracownika niewykwalifikowanego (zaś 4,5% osób bez pochodzenia migracyjnego wykonywało prace pomocnicze). 9,8% osób z pochodzeniem migracyjnym pracowało jako operator urządzeń i maszyn oraz monter (bez pochodzenia migracyjnego – 5%). W usługach i jako sprzedawcy pracowało 16% osób z pochodzeniem migracyjnym (13% w przypadku osób bez pochodzenia migracyjnego). W rzemiośle i zawodach pokrewnych pracowało 13% osób z pochodzeniem migracyjnym (10% w przypadku osób bez pochodzenia migracyjnego). W charakterze pracownika biurowego zatrudnionych było 10% osób z pochodzeniem migracyjnym (a 15% osób bez pochodzenia migracyjnego). Jako urzędnicy zatrudnionych było 1,4% osób z pochodzeniem migracyjnym (6,3% osób bez pochodzenia migracyjnego było urzędnikami). Zaledwie 3% osób z pochodzeniem migracyjnym zatrudnione było jako kadra kierownicza (w przeciwieństwie do 5% osób bez pochodzenia migracyjnego), ponadto 17,9% w zawodach akademickich (w przeciwieństwie do 24,7% osób bez pochodzenia migracyjnego). Zawody techniczne i równorzędne zawody nietechniczne wykonywało 15,2% osób z pochodzeniem migracyjnym (w przeciwieństwie do 21,6% osób bez pochodzenia migracyjnego).

Reasumując, na podstawie przytoczonych danych można stwierdzić, że sytuacja na rynku pracy osób o pochodzeniu migracyjnym jest gorsza niż osób bez pochodzenia migracyjnego. A zatem społeczno-ekonomiczny status rodziny o pochodzeniu migracyjnym jest niższy niż rodzin bez pochodzenia migracyjnego. Albowiem wykonują oni pracę wymagającą niższych kwalifikacji, tym samym osiągają niższe dochody niż osoby nie będące migrantami, a również utrzymujące się z pracy zawodowej.

3. UBÓSTWO RODZIN MIGRACYJNYCH JAKO ZAGROŻENIE INTEGRACJI SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ

Zagrożenie ubóstwem uzupełnia ogólny obraz sytuacji socjoekonomicznej rodzin migracyjnych w Niemczech. Według Europejskiej Sieci Przeciwdziałania Ubóstwu (EAPN), ubóstwo może wpływać negatywnie na rozwój osobisty, uniemożliwiać udział w życiu społecznym oraz utrudniać funkcjonowanie rodziny. Może również pozbawić osobę możliwości pełnej realizacji swojego potencjału oraz skutkować wykluczeniem społecznym. Ubóstwo utrudnia również dostęp do usług publicznych i rynku prywatnego, który jest niezbędny do zapewnienia sobie odpowiedniego poziomu życia (Duffy, 2020, s. 1).

Rodziny o pochodzeniu migracyjnym wykazują niższe dochody niż rodziny bez pochodzenia migracyjnego. W roku 2020 średni dochód rodziny migracyjnej wynosił 3301 euro netto miesięcznie i był o 19% niższy niż rodziny bez pochodzenia migracyjnego (4085 euro) (Böhmer i in., 2020, s. 28). Różnice obserwujemy również w średnim dochodzie netto osób będących w wieku produkcyjnym (czyli między 17 a 64 rokiem życia). Zatrudnieni pochodzący z rodzin migracyjnych zarabiają miesięcznie średnio 1800 euro netto, zaś pracownicy nie pochodzący z rodzin migracyjnych – 2000 euro netto (Metzing i Cardozo Silva, 2024). Poziom osiągniętych dochodów, obok statusu zawodowego, jest ważnym czynnikiem wpływającym na jakość pracy. Jest on również gwarantem partycypacji w życiu społecznym, czy też posiadania określonych dóbr konsumpcyjnych.

Według danych zaprezentowanych w Raporcie o sytuacji socjalnej Republiki Federalnej Niemiec 2024 (Grigoriev i Körner, 2024a, s. 40–41), w roku 2022 zagrożonych ubóstwem było 24,3% osób o pochodzeniu migracyjnym (prawie dwukrotnie więcej niż osób bez pochodzenia migracyjnego, z których 11,5% było zagrożonych ubóstwem). Wśród osób poniżej 18 roku życia, zagrożonych ubóstwem było 28,5% populacji (w przeciwieństwie do osób poniżej 18 roku życia bez pochodzenia migracyjnego, z których 8,3% zagrożonych było ubóstwem).

Inną grupą wiekową, która jest szczególnie narażona na ubóstwo, są osoby starsze (powyżej 65 roku życia). W roku 2022, 35% osób o pochodzeniu migracyjnym w wieku powyżej 65 lat zagrożone było ubóstwem (w przeciwieństwie do 15,9% seniorów bez pochodzenia migracyjnego). Jak zostało to wspomniane wyżej, rodziny o pochodzeniu migracyjnym dysponują niższym dochodem niż rodziny bez pochodzenia migracyjnego. Również osoby w wieku produkcyjnym o pochodzeniu migracyjnym są bardziej narażone na ubóstwo niż osoby bez pochodzenia migracyjnego, pomimo wykonywania pracy zarobkowej (14,7% w przeciwieństwie do 7,1% aktywnych zawodowo osób bez pochodzenia migracyjnego).

Podsumowując można stwierdzić, że osoby o pochodzeniu migracyjnym stanowią taką grupę społeczną, która może być narażona na pogłębioną deprivację w kontekście materialnym i społecznym, uniemożliwiającą pełne uczestnictwo w życiu społecznym. Skutki zagrożenia ubóstwem najdotkliwiej odczuwają dzieci. W przypadku dzieci z rodzin o pochodzeniu migracyjnym ubóstwo może generować niewystarczające możliwości w zakresie dostępu do edukacji i poprzez to ograniczać w przyszłości ich perspektywy rozwoju oraz godne życie. Zatem z punktu widzenia pozytywnych efektów procesu integracji i powiązaniem z nimi sukcesem edukacyjnym dzieci z rodzin o pochodzeniu migracyjnym istotne staje się spojrzenie na udział tej grupy osób w rynku pracy. Udział osób o pochodzeniu migracyjnym w rynku pracy uznawany jest za istotny wskaźnik integracji społecznej. Wykonywanie pracy zawodowej umożliwia bowiem uczestnictwo społeczne i ekonomiczne. Dzięki uczestnictwu ekonomicznemu rodziny o pochodzeniu migracyjnym są w stanie zaspokajać swoje potrzeby rzeczowe (np. konsumpcyjne, materialne) oraz pozarzeczowe (np. nauka). Dzięki uczestnictwu społecznemu członkowie rodzin o pochodzeniu migracyjnym mogą korzystać z życia kulturalnego, rekreacji, z wysokiej jakości usług społecznych.

4. KAPITAŁ SPOŁECZNY I KULTUROWY RODZIN MIGRACYJNYCH W NIEMCZECH

Kapitał kulturowy i społeczny obejmuje nabyte umiejętności, zdolności i wiedzę jednostek, które mogą poszerzyć ich możliwości działania i zarobkowania oraz pozytywnie wpłynąć na ich pozycję społeczno-ekonomiczną (Müller i Ehmke, 2016, s. 288). Do kapitału kulturowego zalicza się dobra kulturalne, świadectwa ukończenia określonych typów szkół, wzorce percepcji, myślenia i interpretacji, a także wartości oraz postawy preferowane w rodzinie. Kapitał

społeczny określony jest przez sieci i relacje społeczne, w których wzrastają dzieci i młodzież. Pozycja społeczno-ekonomiczna rodziny odzwierciedla zasoby rodziny, które wiązane są z dochodami i materialnym dobrobytem. Również warunki życia związane z kapitałem społecznym i kulturowym są powiązane oraz zależne od stylu i środowiska życia. Także te czynniki można rozumieć jako zasoby, które pozwalają na opisanie różnych środowisk sprzyjających uczeniu się, a tym samym określeniu zróżnicowanych środowisk rozwoju (Müller i Ehmke, 2016, s. 288).

Świadectwa ukończenia określonych typów szkół wskazują na kapitał kulturowy rodzin migracyjnych. Posiadane wykształcenie czy kwalifikacje zawodowe wpływają na szanse znalezienia pracy, możliwości wyboru zawodu, poziom zarobków, jak i pojawienie się ubóstwa. W badaniu Mikrozensus 2023 (Grigoriev i Körner, 2024b), 42% osób o pochodzeniu migracyjnym deklarowało, że nie uzyskało świadectwa ukończenia szkoły dającej kwalifikacje zawodowe (w przypadku osób bez pochodzenia migracyjnego było to 12% uczestników badania). Dyplom ukończenia nieakademickiej szkoły (czyli świadectwo ukończenia szkoły zawodowej lub kształcenia w systemie dualnym) uzyskało 33% osób o pochodzeniu migracyjnym (62% osób bez pochodzenia migracyjnego ukończyło ten typ szkół). W przypadku dyplomów ukończenia szkół wyższych, 25% osób o pochodzeniu migracyjnym uzyskało ten typ dyplomów (26% osób bez pochodzenia migracyjnego ukończyło ten typ szkół).

Sieć powtarzalnych interakcji (np. w życiu zawodowym) może wpłynąć na wykształcenie się określonych norm i wartości oraz akumulowanie się kapitału społecznego. Według danych zawartych w *Sozialbericht 2024*, 70,8% osób z pochodzeniem migracyjnym podejmuje pracę najemną (bez pochodzenia migracyjnego – 72,4 %) (*Sozialbericht 2024*, 2024). Przy czym 16,3% osób z pochodzeniem migracyjnym wykonywało prace fizyczne (bez pochodzenia migracyjnego 8,9%). Na etacie urzędnika państwowego zatrudnionych było 1,4% osób z pochodzeniem migracyjnym (bez pochodzenia migracyjnego – 6,3%). Takie zróżnicowanie w życiu zawodowym może generować specyficzną mentalność społeczną, która jest związana z określonymi sposobami myślenia, swoistym zasobem wiedzy, posiadaniem określonych przekonań czy poczuciem wspólnych perspektyw. Przynależność do określonej grupy zawodowej wyznacza określony styl życia (Sztompka, 2022, s. 294). A podobny styl życia wyraża się w podobieństwie możliwości konsumpcyjnych (Sztompka, 2022, s. 339), które mogą sprzyjać lub ograniczać szanse na sukces edukacyjny dzieci z rodzin migracyjnych.

Jak już zostało wspomniane, zasoby finansowe (dochody) rodziny o pochodzeniu migracyjnym są mniejsze niż rodziny bez pochodzenia migracyjnego, co wpływa na pozycję społeczno-ekonomiczną rodziny. Zjawisko, które odzwierciedla tę dyspersję, określane jest jako *Migrant-Pay-Gap* (Mediendienst Integration, 2026). Oznacza ono „lukę” w osiągniętych dochodach, czyli różnicę w wynagrodzeniu osób o pochodzeniu migracyjnym w stosunku do osób bez pochodzenia migracyjnego nawet wówczas, gdy mają one te same kwalifikacje i pracują w tej samej branży. Szacuje się, że ta różnica w wynagrodzeniu może wynosić od 5% do 20%. Przyczyny pojawienia się *Migrant-Pay-Gap* są różnorakie. Migranci często mają utrudniony dostęp do dobrze płatnych zawodów, z tego powodu wybierają najniżej opłacane prace (np. sprzątanie lub opieka nad osobami niesamodzielnymi). Nawet jeżeli uzyskały dyplomy zdobycia określonych kwalifikacji, to w procesie nostryfikacji nie są one uznawane za równoprawne z niemieckimi. Nierzadko migranci muszą podnosić swoje kwalifikacje językowe i w tym czasie pracują za niższe stawki wynagrodzenia. Na rynku pracy może pojawić się też zjawisko dyskryminacji ze względu na kraj pochodzenia potencjalnego pracownika. A zatem pozycja społeczno-ekonomiczna rodzin migracyjnych jest częściej niższa niż rodzin niemieckich.

ZAKOŃCZENIE

System oświaty w Republice Federalnej Niemiec może zarówno wzmacniać potencjalne nierówności, jak i oddziaływać prewencyjnie poprzez objęcie dzieci z rodzin migracyjnych edukacją przedszkolną, czy wsparciem rozwoju kompetencji językowych (Müller i Ehmke, 2016, s. 286). Szkoła jako instytucja – jak pisał Bourdieu – wbrew swojej głoszonej misji może współuczestniczyć w wzmacnianiu nierówności społecznej i marginalizowaniu uczącej się młodzieży (za: Witkowski, 2010, s. 75). Jednak od edukacji oczekuje się, aby promowała ideę rozwoju społecznego i odwoływała się do norm i zasad powszechnie akceptowanych, takich jak demokracja, równość czy sprawiedliwość społeczna (Lalak, 2015, s. 178). Z tego względu istotne jest uwidocznienie tych elementów środowiska rodzinnego, w kontekście ekonomicznym i społecznym, które można wiązać z sukcesem szkolnym dziecka. Są one bowiem wyznacznikami pozytywnej integracji społeczno-ekonomicznej. Inwestowanie w zasoby, zarówno społeczne, jak i ekonomiczne, może być swoistą wskazówką dla pedagogiki społecznej i polityki społecznej. Od pedagogiki społecznej oczekuje się bowiem budowania pozytywnych zasobów i wzmacniania sił społecznych. Zaś polityka

społeczna ma zapobiegać zjawiskom patologicznym, np. ubóstwu dzieci. Powinna budować instrumenty do integracji społecznej migrantów, które bazowałyby na posiadanych przez rodziny zasobach i na zarządzaniu utajonych potrzeb. Uwypuklenie społeczno-ekonomicznego kontekstu sukcesu szkolnego dzieci z rodzin migracyjnych może przyczynić się do pokonywania myślowego i strategicznego pęknięcia między ekonomizmem a humanizmem, o którym pisał Lech Witkowski (2010, s. 85).

BIBLIOGRAFIA

- ALT WERDEN IN DEUTSCHLAND. *Vielfalt der Potenziale und Ungleichheit der Teilhabechancen*. (2025). Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.
- BÖHMER, S., BROENS, K., NIEMEYER, C., i WASHINGTON, J. (2020). *Gelebte Vielfalt: Familien mit Migrationshintergrund in Deutschland*. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.
- BUNDESZENTRALE FÜR POLITISCHE BILDUNG (7.07.2025). Bevölkerung mit Migrationshintergrund. Bdb.de. <https://www.bpb.de/kurz-knapp/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61646/bevoelkerung-mit-migrationshintergrund>
- DESTATIS STATISTISCHES BUNDESAMT (b.r.). *Was ist der Mikrozensus?*. Destatis.de. <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Haushalte-Familien/Methoden/mikrozensus.html>
- DUFFY, K. (red.) (2020). *Czym jest ubóstwo i jak z nim walczyć?*. EAPN.
- FORELL, M., VAN ACKEREN-MINDL, I., BELLENBERG, G., i KLEIN, E. D. (2024). *Woher und Wohin 2024. Soziale Herkunft und Bildungserfolg. Zentrale Ergebnisse der Schulleistungsstudien*. Wübben Bildungsstiftung gGmbH.
- GEIBLER, R. (16.12.2014). *Migration und Integration*. Bpb.de. <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/izpb/sozialer-wandel-in-deutschland-324/198020/migration-und-integration>
- GRIGORIEV, O., i KÖRNER, T. (2024a). *Eingewanderte und ihre Nachkommen*. W: Statistisches Bundesamt (Destatis), Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB) i Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung (BiB) (red.), *Sozialbericht 2024. Ein Datenreport für Deutschland* (s. 30–43). Bundeszentrale für politische Bildung.
- GRIGORIEV, O., i KÖRNER, T. (2024b). *Sozioökonomische Integration*. Bpb.de. <https://www.bpb.de/kurz-knapp/zahlen-und-fakten/sozialbericht-2024/553034/soziooekonomische-integration/>
- JAROSZEWSKA, E., i RAJKIEWICZ, A. (2020). *Migracje, migranci i polityka migracyjna*. W: G. Firlit-Fesnak i J. Męcina (red.), *Polityka społeczna*. (s. 234–254). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KOMISJA EUROPEJSKA (2024). *Promowanie naszego europejskiego stylu życia. Ochrona obywateli i wartości europejskich*. Commission.europa.eu. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_pl
- LALAK, D. (2015). *Pedagogika społeczna w obliczu zmiany społecznej – kapitał społeczny jako narzędzie budowania ładu i przeobrażenia środowiska*. W: E. Marynowicz-Hetka i E. Skoczyła-Namielska (red.), *Pedagogika społeczna. Wstępy i kontynuacje* (s. 177–187). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- LEWALTER, D., DIEDRICH, J., GOLDHAMMER, F., KÖLLER, O., i REISS, K. (red.) (2023). *PISA 2022. Analyse der Bildungsergebnisse in Deutschland. Zusammenfassung*. Waxmann.
- MEDIENDIENST INTEGRATION (5.03.2026). *Migrant pay gap*. <https://mediendienst-integration.de/arbeitsmarkt/auslaendische-arbeitskraefte/migrant-pay-gap>
- METZING, M., i CARDOZO SILVA, A. R. (6.11.2024). *Erwerbs-, Haushaltseinkommen und Armutsrisikoquote*. Bpb.de. <https://www.bpb.de/kurz-knapp/zahlen-und-fakten/sozialbericht-2024/553284/erwerbs-haushaltseinkommen-und-armutsrisikoquote/>
- MÜLLER, K., i EHMKE, T. (2016). *Soziale Herkunft und Kompetenzerwerb*. W: K. Reiss, Ch. Sälzer, A. Schiepe-Tiska, E. Klieme i O. Köller (red.), *PISA 2015: Eine Studie zwischen Kontinuität und Innovation* (s. 285–316). Waxmann.
- SOZIALBERICHT 2024 – Ein Datenreport für Deutschland*. (2024). Red. Statistisches Bundesamt (Destatis), Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB) i Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung (BiB). Bundeszentrale für politische Bildung.
- SZTOMPKA, P. (2022). *Socjologia. Analiza społeczna*. Wydawnictwo Znak.
- TREIBEL, A. (1998). *Migration*. W: B. Schäfers i W. Zapf (red.), *Handwörterbuch zur Gesellschaft Deutschlands* (s. 462–471). Leske u. Budrich.
- UNHCR (4.11.2025). *Refugee data finder*. Unhcr.org. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>
- WITKOWSKI, L. (2010). *Praca socjalna i profesjonalizm pedagogiczny. O zarządzaniu humanistycznym: między filozofią edukacji i pedagogiką społeczną*. Wydawnictwo WSEZiNS.

SPOŁECZNO-EKONOMICZNE UWARUNKOWANIA
SUKCESU SZKOLNEGO DZIECI
Z RODZIN MIGRACYJNYCH W NIEMCZECH

STRESZCZENIE

Niniejszy tekst dotyczy refleksji nad wybranymi elementami sytuacji społeczno-ekonomicznej rodzin o pochodzeniu migracyjnym żyjących w Republice Federalnej Niemiec w kontekście sukcesu szkolnego pochodzących z tych rodzin dzieci. W artykule są analizowane uwarunkowania sukcesu szkolnego dzieci z rodzin migracyjnych z punktu widzenia założeń koncepcji rezyliencji, która została przyjęta w Programie Międzynarodowej Oceny Uczniów (PISA). W artykule wybrane elementy sytuacji socjoekonomicznej i społeczno-kulturalnej (kapitał społeczny i kulturowy) są ilustrowane wynikami badań statystycznych realizowanych w Niemczech. Deskrypcja ta może przyczynić się do przewidywania przyszłych sukcesów szkolnych dzieci z rodzin migracyjnych.

Słowa kluczowe: pedagogika społeczna; rodzina migracyjna; kapitał społeczny i kulturowy

THE SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF
SCHOOL SUCCESS OF CHILDREN
FROM MIGRANT FAMILIES IN GERMANY

SUMMARY

This article examines selected aspects of the socioeconomic situation of families with a migrant background living in the Federal Republic of Germany in the context of their children's academic

performance. The study examines the determinants of school success for children from migrant families in light of the concept of resilience , which was adopted in the Programme for International Student Assessment (PISA). In this article, selected elements of the socioeconomic and sociocultural situation (social and cultural capital) are illustrated with the results of statistical research conducted in Germany. This analysis may contribute to predicting the future school success of children from migrant families.

Keywords: social pedagogy; migrant family; social and cultural capital